

לעילוי
נשמת

הר"ר
יוסף וולף ז"ל
ברוך מנדל הי"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

זכרון עולם
האשה
התשובה
רודפת צדקה וחסד
מרת
ורדה שניצר
ע"ה
ב"ר מאיר ד"ל
ת.נ.צ.ב.ה.

יו"ל ע"י ביהמ"ד למגנדי שיעור "דף היומי" בראשות הגרונ"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה וחומי זיסר

גליון מס' 364

פסחים קי"ז - שקלים ג'

בס"ד, ט"ז אייר תשס"ו

השבוע בגליון

- מצוות מחצית השקל
- גיל החיוב במצוות מחצית השקל
- זמן חיוב המצווה
- מצוות מחצית השקל קצובה

הקדמה למסכת שקלים

- חתימה הברכה ב"מערבית"
- מדוע צריך לאכול מרור בשיעור כזית?
- חולה שאינו מסוגל לאכול כזית
- הברקה גאונית מבית מדרשו של המהרש"ם

דף קיז/ב ק"ש והלה גאל ישראל

חתימה הברכה ב"מערבית"

שאלה מעניינת מביא הט"ז (סי' ס"ו ס"ק ו') בשם "רופא אחד זקן מהר"ר שלמה שהלך בסוף ימיו לארץ ישראל".

יש להניח שרבים לא שמעו מימיהם על נוסח הברכה "ברוך אתה ה' מלך צור ישראל וגואלו", אך בקהילות אשכנז נהוג היה לומר ברכה זו ב"מערבית". "מערבית" הם פיוטים שנאמרו במועדים בתפילת ערבית בין הברכות, ובתוך הפיוטים נשנו נוסחאות הברכות עצמן. כך ניתן לראות במחזור לפסח, שבועות וסוכות, כי נוסח ברכת "גאל ישראל" בתפילת ערבית הוא, "ברוך אתה ה' מלך צור ישראל וגואלו".

אותו רופא ישיש שאל את המהר"ם מלובלין זצ"ל, שחי לפני למעלה משלש מאות שנה, ומפורסם בביאוריו על הש"ס, כי נוסח זה אינו הולם את הנאמר בסוגייתנו.

בגמרתנו מבואר, כי בברכות שלאחר קריאת שמע, שחרית וערבית, אומרים "גאל ישראל", בלשון עבר, ובתוך תפילת העמידה מברכים "גואל ישראל" בלשון הווה. הגמרא מסבירה, כי גאל ישראל היא ברכה על העבר, ואילו בתפילת העמידה מבקשים רחמים ומתפללים לגאולה שתבוא.

מאחר שמבואר בגמרא, כי בקריאת שמע יש לומר גאל בלשון עבר, כיצד זה ב"מערבית" חותמים "מלך ישראל וגואלו" בלשון הווה?

שאלה גדולה זו הציב גם הט"ז לחמיו, הב"ח, ול"עוד הרבה רבנים" - אולם לא המהר"ם, לא הב"ח, ולא אותם רבנים מצאו לה מענה. אכן, הב"ח (אור"ח שם אות ה') הגיה ותיקן, כנראה בעקבות הערת חתנו, כי יש לומר "צור ישראל וגואלו" בלשון עבר (ועיי"ש בפמ"ג מש"ז אות ו' שדן בהגהה זו שלכאורה היא מגרעת והופכת את המילה מהווה לעתיד).

יישובים רבים נאמרו לקושיה זו. הט"ז (שם) כותב, כי אין כוונת גמרתנו שבקריאת שמע אין לומר 'גואלי' כי אם 'גאלי דווקא, אלא רק שבתפילת העמידה יש לומר 'גואלי' בלבד ולא 'גאלי'. הסיבה לדבר היא, שלשון הווה יכולה להתפרש גם על העבר וגם על העתיד, אך לשון עבר אינה מתפרשת על לשון הווה כלל (עיי"ש ראיותיו).

ה"מגן אברהם" (ריש סי' ר"ו) כתב חילוק מעניין: יש לחלק בין ברכת 'גאל ישראל' שבשחרית לברכת 'גאל ישראל' שבערבית. דברי הגמרא נסובים על הברכה שבשחרית, בה מזכירים ומשבחים על אודות גאולת מצרים, אבל בברכת "אמת ואמונה" שבערב, מתפללים ומזכירים גם את הגאולה העתידה, כמבואר ברש"י בברכות (יב"א ד"ה שנאמר), ולכן אין כל מניעה לומר שם 'גואל ישראל' (ועיי"ש אי"ר ופרישה ומח"ש בנוגע לדברי המג"א הללו).

ה"נודע ביהודה", בהגהותיו "דגול מרבה" (סי' סו) ל"שולחן ערוך", כתב, שכאשר אומרים "צור ישראל וגואלו", מתפרש ודאי צור ישראל לשון הווה ועבר, וכמותו גם 'גואלו' הסמוך לו.

על אף ביאורים אלה (וראה עוד "בכור שור" בסוגייתנו), כתב ה"שערי תשובה" (סי' ס"ו ס"ק ה'), והובאו דבריו ב"משנה ברורה" שם, ס"ק ל"ג: "ומכל מקום, מפני קושיה זו, נהגו אנשי מעלה לומר גם במערבית גאל ישראל".

דבר העיון

בעוד 2,246

יום מסיימים

את הש"ס!!!

הנאום שלא נכתב

בימים אלה, בהם אנו מתאבלים על פטירתם של עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, אשר נלקחו לבית עולמם מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, ראוי להתבונן בהנהגותיהם של גדולי ישראל וללמוד ממנה לקח.

הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל היה מגדולי התורה של יהדות ליטא וממנהיגי היהדות בדורו. ניתן לומר, שבתקופתו לא היה אדם עסוק ממנו. הוא שימש כרבה של העיר וילנא; חבר במועצת גדולי התורה, למן היווסדה ועד יום פטירתו; השתתף בהקמת ארגון ועד הישיבות והיה פעיל רבות למען בני הישיבות; זאת מלבד עמלו הרב בתורה, שבא לידי ביטוי בין היתר בספרו שו"ת "אחיזר" על שלשת חלקיו.

הוא דאג באופן אישי לרבים מאד שפנו לעזרתו, ומצבם הרעוע של היהודים באירופה לא נתן לו מנוח, כפי שכתב בהקדמתו לספרו הראשון, לפני כשמונים שנה: "מחשבות תוגה מתרוצצות בקרב לב חושב: האם שעת חירום כזאת מכוונת להוצאת ספרים לאור עולם? הלא ישאל השואל: עם ישראל טובע בים של דמעות ואתם אומרים שירה? היכל ה' כולו בוער באש. הלהבה אחזה את ארון הקודש, הלוחות והגווילים משוקעים באש, ואתם מתעסקים בקישוט פרחי חמד?!"

בעת שפרסם את ספרו האחרון, בשנה הראשונה למלחמת העולם השנייה הוא כותב בדם ליבו: "לא היתה כזאת גם בימי הביניים, אשר כל הגולה

עילוי נשמת

מרת חיה מובשובסקי ע"ה
ב"ר זלמן ז"ל
נלב"ע כ"א אייר תשמ"ט
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

עילוי נשמת

הר"ר יואל גרוס ז"ל
בן יבדלחט"א ר' בנימין שליט"א
שהיה מעמודי התווך בשיעור דף היומי
בבורסת היהודים - נלב"ע ה' אייר תשס"ו
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י מגיד השיעור הרב משה קובלסקי
שליט"א וחברי השיעור שיחיו

עילוי נשמת

הר"ר אליהו יחיאל מירון ז"ל
ב"ר יצחק ז"ל
נלב"ע י"ט אייר תשנ"ט
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י ידידינו
משפחת מירון שיחיו - תל אביב

דף קיד/ב על אכילת מרור ואכיל

מדוע צריך לאכול מרור בשיעור כזית?

בליל הסדר אנו אוכלים מצה בשיעור "כזית", וגם מרור בשיעור "כזית".

חולה שאינו מסוגל לאכול כזית: שאל נשאל ה"אבני נזר" זצ"ל (שו"ת או"ח סי' שפ"ג), לגבי יהודי חולה, שבליל הסדר אין באפשרותו לאכול כזית מרור כנדרש, האם באכילת כמות קטנה של מרור, הוא מקיים מצווה כל שהיא, או שאין כל טעם באכילתו.

הרא"ש - כזית מפני הברכה!: ובכן, מאחורי שאלה תמימה זו מסתתר נידון מעניין וייחודי: מה המקור לכך שיש צורך לאכול מרור בשיעור כזית? ראש וראשון למתייחסים לנידון זה הוא הרא"ש בסוגייתנו (סי' כ"ה) החורף: "משום דמברך על אכילת מרור, צריך שיאכל כזית, שאין אכילה בפחות מכזית". לכאורה, מדברי הרא"ש עולה בעליל, כי התורה לא ציוותה על אכילת מרור בשיעור כזית, ורק מפני הברכה שתקנו חכמים, לברך "על אכילת מרור", יש לאכול כזית, לצורך הברכה.

אכן, כך הסיק בדבריו בעל "תרומת הדשן" (חי"ב סי' רמ"ה), והאחרונים מבארים, כי לדעת הרא"ש, שונה היא מצוות אכילת מרור, לפי שלא הורתה התורה בפירוש לגבי אכילת מרור בלשון "אכילה", אלא צירפה את מצוות אכילת מרור לאכילת קרבן פסח - "על מצות ומרורים יאכלוהו" [ועיי' בחידושי הגר"ח הלוי זצ"ל על השי"ס, סי' מ"ב].

בעל ה"שאגת אריה" תמה ביותר על דברי הרא"ש, היאך יתכן לומר, שניתן לקיים את מצוות אכילת מרור בפחות משיעור כזית, והוא תומך את שאלתו בהוכחות ובראיות מוצקות.

על תמימותו של ה"שאגת אריה" מגיב ה"חתם סופר" זצ"ל (שו"ת או"ח סי' ק"מ) בהבנה חדשנית בדברי הרא"ש. ודאי הוא, כי גם לדעת הרא"ש, חובה לאכול שיעור כזית, כדי לקיים את מצוות אכילת מרור. ברם, בפני הרא"ש ניצבה וגם עמדה השאלה הבאה: מצוות אכילת מרור, אינה כתובה בתורה כמצווה בפני עצמה, אלא בתוך ציווי אכילת מצה וקרבן פסח, הוסיפה התורה כי יש לאכול גם מרור; "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" (שמות יב/ח) - פסח ראשון. "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט"א) - פסח שני. נמצא, שאף שהפסוק נוקט בלשון "אכילה", אין בדינו הוכחה לכך שכוונתו גם לאכילת המרור, לפי שהפסוק נסוב על אכילת המצה וקרבן הפסח, ואגב כך הוא מצווה על אכילת מרור.

אמנם, לימדנו חכמים, כי לגבי דינים שונים, הוקשו מצוות אכילת מצה וקרבן פסח למצוות אכילת מרור, אך חכמים לא פירשו, אם היקש זה כולל גם את שיעור האכילה, לאמר, שמאכילת פסח ומצה למדנו גם, כי יש לאכול מרור בשיעור כזית.

הברכה מוכיחה על שיעור כזית: מאחר שאין אנו יכולים ללמוד היקש מדעתנו, כי אם מה שפירשו לנו חכמים, את שקיבלו מרבותיהם איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, נאלץ הרא"ש למצוא סיוע והוכחה מתקנת חכמים, כי ההיקש כולל את שיעור המרור שיש לאכול. כלומר, מן העובדה שחכמים תקנו לברך "על אכילת מרור", הרי לנו, שמצוות אכילת מרור היא בשיעור "כזית", שאם לא כן, לא היו חכמים מתקנים ברכה על מצווה שאינה מוגדרת בתורה כ"אכילה", כמבואר לעיל, שרק אכילת כזית נחשבת אכילה [ועיי' רש"י כאן בסוגייתנו שכתב מעין הדברים הללו].

נמצא, איפוא, כי ההבנה הפשוטה בדברי הרא"ש היא, וכן הבינו רוב האחרונים, ששיעור כזית באכילת מרור נקבע על ידי חכמים, כדי שניתן יהיה לברך על המצווה. ואילו לדעת ה"חתם סופר", העובדה שחכמים תיקנו ברכה על אכילת מרור מהווה הוכחה, כי מן התורה חובה לאכול כזית מרור.

נשוב עתה לאותו יהודי חולה, אשר שאל את ה"אבני נזר" זצ"ל, אם יש עניין לאכול פחות מכזית. ובכן, ה"אבני נזר" נקט בהבנת דברי הרא"ש כפשוטם: בעת שהמרור נאכל כמצוות התורה, עם קרבן הפסח, אין צורך בשיעור כזית, לפי שעיקר המצווה היא אכילת קרבן הפסח, אליו נלווה המרור. עתה, תקנו חכמים "זכר" למרור, בשיעור כזית - מפני שכאשר המרור נאכל לבדו, תקנו חכמים שיעור כזית, שהוא שיעור אכילה לדבר הנאכל בפני עצמו. ברם, אם יהודי זה אינו יכול לאכול כזית, לפחות יאכל "זכר", כפי שאכלו את המרור עם קרבן הפסח. [ועיי' שם עוד לגבי חצי שיעור במצה. ראוי לציין, כי נידון זה הוא גם לגבי שיעור כזית מרור בכורך. אולם להלכה נפסק, במשנה ברורה סי' תע"ה סי"ק ט"ז, שבכורך צריך כזית מרור וכזית מצה].

דף קיח/ב נחל קישון יהא לי ערב

הברקה גאונית מבית מדרשו של המהרש"ם

הפריצים ושרי הממלכות מימים עברו, משמשים למכביר כנשואי סיפורים ומעשיות לרוב. התמזל מזלו של שר רוסי, שבעקבות בקשתו הנחיל המהר"ם לעולם את אחת מתשובותיו ההלכתיות היותר מרתקות. מעשה שהיה כך היה.

בקשת ההלוואה: השר דנן, שאיש מטיל יראה היה, פנה בתמימות מעושה לאחד ממכריו היהודים, ראובן שמו, וביקש ממנו הלוואה על סך אלף רובל, סכום עצום. הלה רתת מעצם הרעיון שיהא עליו להתעסק עם השר הנכבד, לכשיגיע מועד הפרעון, ומאידך, לא עלה על דעתו להשיבו ריקס, ולפיכך פנה אף הוא בתמימות ליהודי אחר ושאלו, אם יש את נפשו להלוות סך כסף לשר הנודע.

היהודי התחלחל מן המחשבה על כך, מה לו ולצרה זו. אך ראובן התחנן בפניו ואף

כמדורת אש, בתי מדרשות וספרי תורה נשרפים בראש כל חצות... קהילות ישראל גדולות וחשובות נתלשות ממקומן, ושערי מדינות נעולות בפניהם, נעים ונדים בין גלי הים, ועם ישראל כולו טובע בהייר נחלי דם... אוי מה היה לנו!!

בתקופות אימונת אלו, היה רבי חיים עוזר משען וסומך ליהודים רבים מאד, ונד בבד עסק בכתיבת תשובות לשאלות הלכתיות רבות שהופנו אליו. היה, איפוא, רבי חיים עוזר אדם, שכל דקה וכל רגע שלו - שקלו זהב.

ויהי היום, והאדם הגדול בתורה, שרבות אלפי עיניים נשואות אליו בכל עת ובכל שעה, צעד ברחוב, ונקרה לדרכו אדם ששאלו לכתובת מסויימת. בחיך ובמאור פנים, השיב לו הגאון, כי עליו להלך עד הסימטה הקרובה, שם יפנה מימנה, שמאלה וכו'. ברם, כמעט נפנה האיש להלך מעמו, הצטרף אליו רבי חיים עוזר וליווה אותו בסבר פנים יפות, עד הגיעו למחוז חפצו!

לכשנסתיים הליווי הארוך, תמה באוזניו מלווהו, מדוע נמלך לאחר שהדריכו והחליט ללוותו במר גליו אל מענו?

השיבו הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל: כלום לא הבחנת שהאיש כבד פה וכבד לשון? דרך ארוכה לפניו, לבטח, היה נזקק לפנות לאנשים נוספים כדי שיסיפו לכוונו מידי פעם, עד שימצא את מבוקשו, לפיכך החלטתי ללוותו בעצמי ולחסוך ממנו את אי הנעימות הכרוכה בכך!

הרי זה פשוט מדיהם. הבה נתאר לעצמנו איש עסקים בכיר, הממהר לפגישת עסקים עם שותפיו, ובדרכו נקרה הלך המבקשו להדריכו למחוז חפצו. איש אינו מצפה ממנו ללוותו רגלית עד מענו. לו רק יעצור רגע קט משעשעו, יסביר פנים להלך ויסתייע בידיו תוך כדי ההסבר, נחמיה לו ונדע, כי בעל מידות הוא. והנה, גדול בישראל, המנצל כל רגע בחייו, מחשב באחת את אי הנעימות העלולה להגרם לכבד פה זה, ומיד הוא נלווה אליו.

הן לו רק היינו מתבקשים, היינו פורטים ברגע אחד, שערים ואחת סיבות ועוד מאה, מדוע לא היה עליו לטרוד עד כדי כך. הן האיש הזה כבר עבר כהנה וכהנה, יסביר פנים להלך ויסתייע בידיו תוך שהתמודד עד הנה, יתמודד גם בשעה זו. זאת ועוד, הרי גם לאחר שייגיע למחוז חפצו, וודאי יזדקק בעוד שעה או שעתיים לצאת למקום אחר ויאילץ לפנות לאנשים אחרים כדי שיסייעו לו. ובכל זאת, נפשו המעודנת מתורת האלוקים הספוגה בעצמותו, לבצע את הניחה לשיקולים אלה לחדור ולמנוע ממנו לבצע את המעשה האצילי הזה.

ומכאן לסיפור מופלא גם הוא, על התחשבות בזולת, המסופר על הגאון רבי חיים ברים זצ"ל, תלמיד חכם מופלג ועצום שהתגורר בירושלים עיר הקודש. **רבי** חיים הזומן להשתתף באירוע נכבד, ובמהלך האירוע ביקשוהו לשאת דברים. עלה רבי חיים אל בימת הנואמים, שלף פיסת נייר מכיסו, שטחה על הדוכן שלפניו והחל לשאת את דבריו.

מקורביו ומלוויי הופתעו עד מאד, על כי חרג מהארץ משכבו הימים - מעולם לא נשא נאום מתוך הכתב, דבריו היו שגורים לו על לשונו, ומה ראה בואת הפעם לקרוא את דבריו מן הכתב. **תדהמתם** התעצמה, כאשר לאחר שעזב הגאון את המקום עם מלוויו, ביקשו אחד ממקורביו שיראהו את פיסת הנייר. רבי חיים נענה לבקשתו ולהפתעתם העצומה נגלה לעיניהם גליון נייר לבן, ריק לחלוטין.

משנוכח רבי חיים בהשתאותם, סיבר את אוזניהם ואמר: כי נוכחתי, כי הדובר שישא את דבריו לפני, קרא את דבריו מתוך הכתב. כדי שלא להראות את עצמי כמי שאינו זקוק לכך, ונואם בעל פה, ובכך להתנשא עליו, שלפתי את גליון הנייר הריק מכיסו, המיועד לכתבת חידושי תורה, הנחתי לפני, ונשאתי את נאומי...

בימים אלה, פועם ליבו של עם ישראל לקראת חג השבועות, חג מתן תורתנו הקדושה. הימים הללו היו לתקופת השלמה והשתלמות בסלסולי המידות, שהרי דרך ארץ קדמה לתורה, והמתעלה במידותיו, זוכה להתעלות בד בבד בתורה הקדושה.

.....
המעוניין ליכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.
כתובתנו: ת.ד. 471 בני ברק פקס: 93-67-570-03
mendelson@meorot.co.il
.....
בברכת התורה העורך

מענה לשון

דף קיחב מיד פלט אותן ליבשה, ובאו ישראל וראו אותן, שנאמר וירא ישראל את מצרים על שפת הים

"מת על שפת הים"

בכל יום בפסוקי דזימרה אנו מקדימים לשירת הים את הפסוק 'ויזעש ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים' (שמות יד). נחלקו המפרשים בביאור המדויק של המילה "מת" בפסוק, ובשאלה על מי ועל מה מדובר במלים "על שפת הים": על ישראל, או על המצרים.

הצורה "מת" יכולה עקרונית לציין: גם **פועל בזמן עבר** כגון: למקרה המצרים, וממקנה בני ישראל לא **מות** אחד (שמות טו), או **בהווה** כגון: "היא באה בסף הבית והנער מת" (מלכים א' ד/יז), וגם **שם תואר מועצם** כגון: "כי אין בית אשר אין שם מת" (שמות כ/ב). בכדי להבחין היכן מתו המצרים, צריך עיון מהו "מת" זה שבפסוק.

בסוגייתנו (ק"ח/ב) דורש רבה בר מרי מפסוק זה, שהים פלט את המצרים ליבשה, וישראל ראו אותם מתים, וכך היתה לישראל הוכחה ודאית למיתת המצרים.

בדברי רבה בר מרי לא פורש אם המצרים מתו בתוך הים, וישראל ראו את פגריהם שנפלטו ליבשה במצב המוגדר כ"מת" ("מת" = שם תואר), או שהים פלט את המצרים ליבשה, בהיותם מפרפרים בין חיים למות, ואז על שפת הים היה רגע מיתתם לעיני ישראל ("מת" = פועל בהווה).

ברם, "דברי תורה עניים במקומן, ועשירים במקום אחר", והסתום בבבלי ילמד מן המפורש במדרש התנאים לפסוק זה (מכילתא דר' ישמעאל, בשלח מסכתא דויה, פרשה ו) שם פרטו חז"ל מטרות נוספות שהושגו בכך שהמצרים מתו על שפת הים: "מפני ד' דברים ראו ישראל את המצריים מתים: כדי שלא יהו אומרים 'כשם שעלינו מן הים מצד זה - כך המצריים עלו מן הים מצד אחר'; וכדי שלא יהו אומרים המצריים 'כשם שאבדנו בים - כך אבדו ישראל בים'; וכדי שיקחו את ישראל הבנה, שהיו המצרים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות; וכדי שיהיו ישראל נותנים עניניהם בהם ומכירים אותם מתים, ומכילים בהם, שנאמר (תהלים מ"א) 'אויקחך ואַעֲרָכָה לַעֲיִנַי...' כתיב 'מת על שפת הים' - וכי מתים היו? אלא מתים ולא מתים, כעניני שנאמר (בראשית לח/יח): 'וייה בצאת נפשה כי מתה' - וכי מתה היתה? אלא מתה ולא מתה".

במדרש זה מפורש כי "מת" בפסוקנו אינו אלא **פועל** בהווה, וכך כותב ר' חיים ׳ עטר בפירושו (אור החיים) על אתר: "קשה, למה הוצרך להודיענו שראוהו מת? פשיטא שלא יהיו חיים אחר הטביעה! ורז"ל (מכילתא) אמרו כי ראו במיתתו, והודיענו בזה **כי שם גמרו מיתתם**, והטעם כדי שיכירו בהם ישראל בעודם חיים וראו בישראל ותכסם בושה. ולפי זה תהיה כוונת הכתוב על זה הדרך: 'וירא ישראל את מצרים' שהיתה יוצאה נשמתו 'על שפת הים', ו**תיבת 'מת' נקשרת עם אומרו 'על שפת הים'** ולא עם תיבת 'וירא'".

בניגוד לפירוש זה, שאומץ ע"י חלק ממפרשי התורה (רש"י על אתר ורמב"ן שמות ט"ז/ב), פשוט על מקרא אינו כן, לדעת רש"י ור"א אבן עזרא בפירושו הארוך על אתר. כנגד הפירוש הנ"ל טוען ראב"ע, שמפשט הפסוקים נראה שמצרים מתו בתוך הים: "והים לא השליכם אל היבשה, כי כן כתוב: 'יתבלעמו ארץ' (שמות ט"ז/ב)". לדעתם, כוונת התורה כך: וירא ישראל [אשר על שפת הים] את מצרים מת [בים]. חלוקת הפסוק לשיטתם היא כזאת: 'וירא ישראל את מצרים מת, על שפת הים'.

להערות ותוספות לפניה **הלשונית:**
frank@geronimedia.net

פנינים

דף קה/א הדרן עלך מסכת עירובין
להוסיף שקידה על שקידה -
דוקא בעת הסיים

כתב האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל:
"... ומה הטעם נוהגים ישראל קדשת יריא לעשות הדרן למסכת, ויומא טבא לרבנן... ללמדנו שלא יאמר האדם הן סיימתי היום מסכתא, וכבר יצאתי ידי חובה בניתיים. אלך לי לפוש כמה ימים מעמלה של תורה ואישן קימעא..."

הצהיר, "הנני ערב על חוב זה". הסכים היהודי והלווה את כספו לשר, בסמכו על "ידידו", אשר נטל על עצמו ערבות לחוב.

בהגיע מועד הפירעון, פנה המלווה אל ראובן וביקש לממש את הערבות, אך הפתעה מרה ציפתה לו. ראובן טען, הן יודע הנך, כי יש "ערב", ויש "ערב קבלן". "לערב קבלן" ניתן לגשת גם אם לא פנו כלל אל הלווה כדי לגבות את החוב, ואילו לערב רגיל ניתן לגשת, רק לאחר שמוצו אפשרויות הגבייה מן המלווה. אני, הוסיף ראובן, לא קיבלתי על עצמי להיות ערב קבלן, אלא אמרתי שאני "ערב" ותו לא. גש, איפוא, תחילה אל הפריץ, נסה לגבות ממנו את חובך, ואם לא תצלח דרכך, שאמש את ערבותי, בהן צדק. כנגדו טען המלווה, הן וודאי התכוונת שתהא ערב קבלן, שאם לא כן, מה תועלת לי בערבותך, אם איני מעיז לגשת אל הפריץ. אך ראובן נותר במריו - תחילה גש אל הפריץ.

המלווה לא העיז לגשת אל הפריץ, אך הוא פנה אל רב עירו "הארחוב", אשר הריץ את המקרה אל המהרש"ם. המהרש"ם, נודע בידיעותיו המופלגות בתורה, ובכושרו לדלות מרגליות נסתרות מתוך הגמרא, כפי שהעיד הרידב"ז.

הביטו, השיב להם המהרש"ם מבראון זצ"ל (שו"ת ח"ב סי' קנ"ח), על מה שכתב המהרש"א בסוגייתנו.

גמרתנו עוסקת במשא ומתן, כביכול, שנערך בין ים סוף לבין הקדוש ברוך הוא. איננו נכנסים במאמר זה לפירוש העמוק העומד מאחורי דין ודברים זה, הנראה כסתרי תורה, אלא להוכחה ההלכתית שהעלה ממנו המהרש"ם.

גמרתנו אומרת על הפסוק (תהילים ק"ח) "וימרו על ים סוף", שים סוף התבקש לפלוט את גופות המצרים שטבעו בו בקריעת ים סוף, כדי להוכיח לישראל שאוייביהם המבעיתים טבעו ומתו, אך הים סירב בטענו: "כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה, וחוזר ונוטל ממנו?". השיבו הקב"ה, שיחזיר לו פי אחד ומחצה ממה שנטל ממנו. שאלו ים סוף, "כלום יש עבד שתובע את רבו?", הרי אתבייש לתבוע פרעוני. השיבו הקב"ה, שנחל קישון יהא **ערב** על ההבטחה, והסכים ים סוף ופלט את גופות המצרים.

הגמרא אינה מבארת, איזה סוג ערבות הוטלה על נחל קישון, ולכאורה, כל עוד לא הודגש, כי הוא "ערב קבלן", הרי הוא ערב רגיל, ואם כן עולה מאליה השאלה, מה הועילה לים ערבותו של נחל קישון? הן הים ביקש להמנע מלהלוות, מפני שאינו מסוגל לתבוע את רבו, וגם עתה, אין הוא רשאי לפנות אל הערב הרגיל, בטרם תבע את לווהו?

המהרש"א עומד על כך וכותב, שבאופן זה, גם המקבל על עצמו ערבות סתם, ללא שמפרש שהיא ערב קבלן, הרי הוא ערב קבלן! שאם לא כן, אין כל משמעות ותוכן לערבותו. אף במקרה דנן, סיים המהרש"ם, לפנינו הכרעה ברורה של המהרש"א, שערבות הנובעת מן העובדה, שאין המלווה מסוגל לתבוע את הלווה, הרי היא ערבות קבלן, אף שלא פורש כן, וממילא, וודאי טמונה בערבותו של ראובן ערבות קבלן, ועליו לפרוע למלווה את חוב הפריץ.

--- מסכת שקלים ---

הקדמה למסכת שקלים

לומדי הדף היומי העוברים עתה ממסכת פסחים אל מסכת שקלים, עוברים למעשה מן התלמוד הבבלי אל... התלמוד הירושלמי. למסכת זו לא נתחבר תלמוד בבלי, אולם נתחבר עליה תלמוד ירושלמי. למסכתות נוספות נתחבר תלמוד ירושלמי בלבד, כמו מסכתות סדר זרעים [מלבד מסכת ברכות], אולם הן לא נדפסו בסט כרכי התלמוד הבבלי. שונה היא מסכת שקלים, שמשום מה נכללה תמיד, עם התלמוד הירושלמי שעליה, בין כרכי התלמוד הבבלי, ולפיכך זכתה להיכנס לסדר הדף היומי. לומדי הדף יעסקו, איפה, ב- 21 יום הבאים, בתלמודה של ארץ ישראל, שיש לו מטבעות לשון יחידות והוא מכיל שמות חכמים השונים בחלקם מאלה שבתלמוד הבבלי. אין על מסכת זו, לא פירושו של רש"י ולא תוספות כמו גם פירושי הראשונים הרווחים בשאר המסכתות, אולם נתחברו עליה כמה פירושים מאוחרים, כמו "קרבן העדה" לרבי דוד מדעסוי, "פני משה" ו"תקלין חדתי" לרבי ישראל משקלוב תלמיד הגר"א, בעל "פאת השולחן", ו"פני זקן" - לאדמו"ר הזקן מקמארנא זצ"ל.

★

המסכת כשמה, "שקלים", עוסקת ביסודה במצוות נתינת שקלים לבית המקדש מדי שנה ובייעודם. מצוות עשה מן התורה על כל זכר ליתן מחצית השקל לבית המקדש, מידי שנה בשנה. מנתינות אלה הופרשו מטבעות בהם השתמשו לרכישת קרבנות הציבור - הפרשה זו מכונה "תרומת הלשכה. במותר השקלים, השתמשו לצרכים אחרים של בית המקדש.

הפרק הראשון במסכתנו עוסק בחובת נתינת השקלים ובדרכי גבייתם, וכן בחובת נתינת ה"קלבו" שניתן עם מחצית השקל. הפרק השני מוסיף לדון בפרטים שונים בחובת הנתינה, ואגב כך בידינו עודף מכסף שהוקדש לשקלים, קרבנות וכדומה. אופן התרומה בה נתרמו השקלים נידון בפרק השלישי, ושימושיהם של השקלים - בפרק הרביעי, יחד עם דיני הקדשות שונים.

הפרקים הבאים עוסקים בעניינים שונים של המקדש ושל ההקדש. פרק ה' סוקר את הממונים במקדש ואת דרכי קניית קרבנות היחיד; פרק ו' - עוסק

בשופרות, הלא הן הקופות שהיו במקדש; בשולחנות ובהשתחויות שהיו במקדש, וכן בפרטים שונים בהתחייבויות לצורך קרבנות, ופרק ז' - בדיני בהמה, מעות או בשר שנמצאו בירושלים, וכן גם פרטים שונים בהקדשות. פרק ח', הפרק החותם את המסכת, ממשיך בענייני מציאות השייכות למקדש וקדשיו - כלים שנמצאו, הטמאים הם אם טהורים, ואגבם - דיני טומאה נוספים השייכים למקדש וקדשיו.

מסכתנו, מסכת שקלים. נקבעה בסדר המשניות מיד לאחר מסכת פסחים, קודם שסדר מועד עובר לעסוק בענייני המועדים (יומא, סוכה, וכו'), שכן, נתינת השקלים מוזכרת בתורה (בפרשת כי תשא) אחר מצוות הפסח (בפרשת בא), קודם מצוות המועדים (בפרשת אמור), כך דעתו של הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשנה). רב שרירא גאון נתן טעם פשוט יותר: ענייני השקלים נעשו בחודש אדר, ומן התרומה החדשה הקריבו קרבנות כבר מתחילת חודש ניסן; לפיכך שייכת שקלים לפסחים ונסמכה לה (הקדמת התוי"ט). [עם זאת, ראוי לציין, כי ב"תלמוד ירושלמי" נדפסה מסכת שקלים אחרי מסכת יומא, אולם בכל המשניות הסדר הוא כמובא לעיל מדברי רבותינו הראשונים].

מצוות מחצית השקל

מסכת שקלים עוסקת במצוות מחצית השקל, ועם פתיחת לימוד המסכת, ראוי לציין כמה ידיעות בסיסיות על מצווה זו.

הרמב"ם (ספר המצות עשה קע"א) ואחריו החינוך (מצווה ק"ה), מנו את מצוות מחצית השקל במניין המצוות. הרמב"ם מציין כמקור לצייווי לדורות, את הפסוק "ונתנו איש כפר נפשו לה... זה יתנו... מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל". ברם, הר"ש סיריליאן (בהקדמה לפירושו לשקלים) טוען, כי פסוק זה אינו אלא ציווי כיצד לנהוג בעת מניין בני ישראל ואינו ציווי על מצוות מחצית השקל. לדעתו ציווי מחצית השקל לדורות נאמר בפרשת תרומה, "מאת כל איש אשר ידבנו לבו, תקחו את תרומתי". אחדים ממוני המצוות, לא מנו את מצוות מחצית השקל, וכנראה לדעתם מצווה זו היא חלק ממצוות הקרבת קרבנות ציבור ואינה מצווה הנמנית בפני עצמה. לדעת הגר"א זצ"ל (אדרת אליהו, ריש פרשת כי תשא), מצוות מחצית השקל לדורות התקבלה מ"הלכה למשה מסיני", ואין לה מקור מפורש מן התורה, ואפשר שלפיכך חלק ממוני המצוות לא מנאוה.

גיל החיוב במצווה: לדעת הרמב"ם והרמב"ן (משמעות הרמב"ם שקלים פ"א ה"ז, רמב"ן שמות ל"ב בסוף דבריו), החיוב במצוות מחצית השקל הוא מגיל מצוות ואילך. אולם, לדעת רבים מן הראשונים (רש"י, רא"ש, חינוך מצוה קה, רע"ב שקלים פ"א מ"ג ועוד - ראה "שקל הקודש" פ"א ס"ק מ"ח) - מגיל עשרים בלבד. לאור שיטתם פסק הרמ"א (שו"ע סי' תרצד סעיף א, ועיין מג"א שם), כי מנהג "זכור למחצית השקל" נהג מגיל עשרים.

לדעת רש"י (שמות ל"ט), הגיל אינו נקבע לפי יום ההולדת, אלא בראש השנה הקודם לו. כלומר, מי אשר היה בן עשרים בתחילת השנה, חייב במחצית השקל. לדעות מסוימות, מדרבנן חל חיוב מחצית השקל קודם זמן חיוב התורה (הן לדעת הרמב"ם - קרית ספר על הרמב"ם שם, והר"ש סיריליאן בפרק א' הלכה ג', והן לדעת ה"א בתקלין חדתין שם).

זמן חיוב המצווה: מצוות מחצית השקל תקפה כל עוד בית המקדש עומד על מכונו. עתה, בעוונותינו הרבים, בטלה מצווה זו, שהרי מטרת המצווה לרכוש קרבנות בשקלים (שקלים פ"ח ה"ד, ורמב"ם פ"א ה"ה), ועוד, שנאמר (שמות ל"ט), "ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותנו על עבודת אהל מועד" - בזמן שעבודת אהל מועד נהגת, נותנים את השקלים (סמ"ג מ"ע מ"ה).

מצוות מחצית השקל קצובה: אמרה תורה "העשיר לא ירבה והדל לא ימעטי", מכאן שעל כל הציבור לתת תרומה זהה בערכה [אולם, יש קיימת דעה אחת בראשונים, כי הפסוק מתייחס לתרומות האדנים לבדה, ובתרומות השקלים לא קיימת הגבלה זו מדין תורה, אמנם מדרבנן, גם לדעה זו נראה שאסור, עיין שקל הקודש, פ"א ה"א, ס"ק א', ובציון ההלכה אות ג].

לדעת הרמב"ם (הלכות שקלים פרק א' הלכה ה') חיוב מחצית השקל לדורות, ערכו כחצי המטבע היוצא במדינה אף אם גדול הוא משקל הקדש, ומסתבר שהדבר נקבע על פי המטבע היוצא בירושלים (שקל הקודש, שם, בביה"ח סד"ה ומחצית). אולם, דעת הראב"ד וראשונים נוספים, שערכו קבוע, ואינו תלוי במטבע היוצא (ראה "שקל הקודש" שם ס"ק מ"ב). לדעת הכל לעולם אין לפחות ממחצית השקל, כפי שמביא הירושלמי (פרק ב הלכה ג) את דברי נחמיה (נחמיה ג' לג) ובית דינו: "והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלשית השקל בשנה לעבדת בית אלוהינו", היינו, העמדנו את דין התורה על תילו, שאין לפחות בשום אופן ממחצית השקל.

לכן מכריו ואומר הדרן עלך מסכתא זו שלמדתי, ומוסיף שקידה על שקידתו, משום שדוקא לעת הזאת מקבלים חשקות גדולה כל כך להתחיל מחדש ביתר שאת ועוז בעסק התורה"...

דף קה"א הדרן עלך מסכת עירובין
'יזכור' לבני רב פפא
בסיום המסכת נאמרים, כידוע, עשרת בני רב פפא: חנינא בר פפא, רמי בר פפא, וכו'.
טעם מקורי מובא בספר ניצוצי אור: בספר כריתות להר"ש מקינון (חלק דורות האמוראים שער ב) כתב כי בשנת ד' אלפים ק"ג נהרגו בני רב פפא על קידוש השם. ידענו גם שבישיבתם של רב פפא למדו ששה סדרי משנה 13 פעמים (ברכות כ"א). והנה מנהג הזכרת שמות הוקבע לאחר קריאת התורה, ונהוג היה בעבר להזכיר בו בפרט את אלו שנהרגו על קידוש השם. לפיכך הוקבע בסיום לימוד מסכת בשיבתו של רב פפא להזכיר את בני רב פפא, שמתו אף הם על קידוש השם, ומשם הוקבע לדורות...

דף קיח"א קשים מוונותיו של אדם כקריעת ים סוף
רמז לקושי המזונות
בתורה נכתב היתר בשול ביום טוב לצורך אוכל נפש, בפסוקים העוסקים בשביעי של פסח. מ"דו? שאל רבי הערשל מזידיצ'וב.
- לרמז, השיב, על שאמרו חז"ל קשים מוונותיו כקריעת ים סוף, שהיתה בשביעי של פסח... ("אמירה יפה").

בשורה משמחת ללומדי הדף היומי
הופיע ספר "איזה מקומן" על מסכת יומא
מבאר ומפרש כל המסכת דף על דף לפי סדר הגפ"ת בשפה בהירה ותמציתית להשיג בחנויות הספרים המובחרות

הופיע! תקליטור מאורות הש"ס על מסכת שקלים דף ב' - כ"ב לצפייה במחשב + MP3

Français	עברית
----------	-------

בישראל: 1-700-500-151
ירושלים: רח' שרי ישראל 14 02-5003882
In U.S.A.: 1-212-738-9425
In France: 01.42.41.14.01

לעילוי נשמת
אבי מורי הר"ר יהושע מרדכי ז"ל
ב"ר יצחק ז"ל
נלב"ע ל"ג בעומר - י"ח אייר תש"ן
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת
מרת רותי בר דיין ע"ה
בת עדינה ויוסף חיים ז"ל נלב"ע י"ט אייר תשס"ה
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצחה ע"י ילדיה ג'דעון ודורון בר דיין שיחיו והאחים שלמה ואהרון שלמוף שיחיו

לעילוי נשמת
הר"ר שמעון בן משיח ז"ל
בן שרה ע"ה נלב"ע כ"ב אייר תשכ"ג
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י ידידיו הר"ר מנחם בן משיח ומשפ' שיחיו - סביון

לעילוי נשמת
הר"ר מרדכי צבי בלייכר ז"ל
ב"ר דוד ז"ל נלב"ע י"ז אייר תש"ן
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י בנו ידידיו הר"ר מיכאל בלייכר ומשפחתו שיחיו - חיפה